

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2014 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2014

2

Vilnius 2015

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2014

2

Vilnius 2015

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

PUBLIKACIJOS

ADAM STANKEVIČ

ADVOKATO ANTANO KLEMENTO KALBOS*

Viena didžiausių problemų, su kuria susiduria istorikas, nagrinėjantis ankstyvųjų naujųjų laikų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) advokatūros (ir apskritai teisininkų profesijos) raidą, yra tiriamųjų asmenų privačių archyvų trūkumas. Atrodo, jog iš viso nebuvo susiklosčiusi tradicija kaupti ir saugoti su profesine veikla susijusių artefaktų¹. Šiame kontekste yra unikalus Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugomas šaltinis *Dzielo wlasnoręczne moje odbywanych spraw w grodzie i ziem(stwie) czasu obowiażków palestranskich dopełnione w Rosiejniach od r(ok)u 1783 do r(ok)u 1792 czyli otwarcia sądów w Telszach m(iesią)c(a) febr(uari) 18 d(nia), gdzie pisarzem aktowym zostałem, dla dowodu pracowitości w tej księdze zostawuję następcom. Tom pierwszy* (toliau – *Dzielo*)². Beveik septynių šimtų lapų apimties rankraštinėje knygoje

* Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. LIT-8-75) finansuojamą projektą „LDK teisininkų intelektualinės aspiracijos: Antano Jackaus Klemento atvejais“.

¹ Tokią išvadą leidžia padaryti ne tik neišlikę tokie archyvai, bet ir jų neminėjimas buvusių advokatų sudarytuose testamentuose, plg. LDK Vyriausiajame Tribunole gynėjais dirbusių Juozapo Zaleskio, Liudviko Norvaišos ar Jurgio Juodkos testametus (*Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. SA, b. 145, l. 177–184v; b. 167, l. 57–64v; b. 169, l. 6–11v). Žinome, jog garsus LDK Vyriausiojo Tribunolo advokatas, vėliau LDK kariuomenininkas Mykolas Zaleskis buvo sukaukęs nemažą archyvą, tačiau jame buvo beveik vien su jo politine veikla susiję dokumentai, žr. D. R o l n i k, Michał Zaleski – moralene dylematy targowiczana. O postawie politycznej marszałka konfederacji targowickiej województwa brzesko-litewskiego w latach 1788–1793, *Wieki Stare i Nowe*, pod red. I. Panica i M. W. Wanatowicz, Katowice, 2003, t. 3, s. 90–108.

² LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 73. Už galimybę susipažinti su rankraščio originalu ir pasidaryti jo kopijas nuoširdžiai dėkoju LVIA direktorei p. Virginijai Čijunskienei ir Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojai mokslo reikalams dr. Zitai Medišauskienei.

buvo įrišta per šimtas dokumentų – byloje pasakytų kalbų ir pateiktų prašymų. Tokio pobūdžio dokumentai nėra retenybė, maždaug nuo XVIII a. vidurio sutinkame daug gynėjų teisme pasakytų kalbų tekstų. Tačiau pirmaisiai jie išliko ne kaip teisininko palikto archyvo, bet teismo ar šeimos, susijusios su nagrinėta byla, archyvo dalis. Be to, daugumoje atvejų turime reikalą su kalbomis, pasakytomis aukščiausiuose LDK teismuose – Vyriausiąjame Tribunole ir Asesorijų teisme³.

Aptariamojo šaltinio autorystę nustatyti nėra sunku. 1792 m. vasario 17 d. naują, Ketverių metų Seime patvirtintą aktų raštininko (prieš tai aktų knygų vedimu ir priežiūra užsiėmė vadinamasis regentas, raštininko padėjėjas ir pavaldinys) pareigybę užėmė tą pačią dieną Telšių seimelyje išrinktas Antanas Jackus Feliksas Klementas (1756–1823)⁴. Jo autoryste neleidžia suabejoti ir kiti argumentai: pavardės minėjimas Raseinių žemės ir pilies teismuose vykusiuose procesuose, iš istoriografijos žinomi biografijos faktai⁵, taip pat rašyenos maniera.

Kaip pažymėta pavadinime, įrišdamas savo teismo kalbų tekstus A. Klementas siekė juos išsaugoti, kad šie liudytų palikuonims protėvio darbštumą. Tiesa, paties sudarytojo dėmesys jam, palyginti su literatūriniais jo raštais, gana nedidelis. Teisme pasakyti tekstai, kitaip, nei eilėraščiai, perrašinėjami nebuvo, o tiesiog įrišami tie egzemplioriai, kuriais naudotasi bylų nagrinėjimo metu ir kuriuos pavyko išsaugoti. Dėl to tekstuose pasitaiko braukymų, įvairių priedašų, o kartais apskritai galima numanyti, jog įrištas dokumentas tebuvo juodraštis, ypač kai susiduriame su keliais vienos kalbos arba nebaigtais rengti (pvz., *Dzielo*, l. 36–38v) variantais. Ši aplinkybė neleidžia nuspėti ir knygos sudarymo laiko. Nebuvo sunku įrišti dokumentus, nes visą laiką naudotasi beveik vienodo formato nedideliais sąsiuvinukais, kuriuos bylos pristatymo metu buvo patogų laikyti ir skaityti. Jiems būdinga ir standartizuota teksto pateikimo puslapyje forma, kurią trumpai galima apibūdinti taip: vienas šeštadalis puslapio kairėje pusėje paliekamas tuščias (jame rašytas tik pirmos pastraipos tekstas), kiekvienoje pastraipoje užrašomas vienas arba vos keli sakiniai, cituojami įstatymai ir jų turinys pa-

³ Tai susiję taip pat ir su tuo, jog XVIII a. antroje pusėje vis dažniau advokatų kalbos pradėtos spausdinti. Žemesniajame teisme dar galėjo užtekti penkių vienos kalbos egzempliorių (skaičiuojant, kad teisėjų kvorumą sudaro trys asmenys, vieną turi gauti procesinis priešininkas ir vienos reikia pačiam advokatui, pvz., *LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 8569 saugomi trys ranka perrašyti egzemplioriai kalbos iš XVIII a. vidurio, pavadinimu *Status causae ichm. panów Kazimierza i Piotra Kraśnickich z ichm. panami Jotkowskiemi*, o byloje nr. 8286 – dar vienas). Tuo tarpu aukštesniuose teismuose teisėjų buvo gerokai daugiau, o LDK Vyriausiąjame Tribunole paprastai viršijo dvidešimt. Tiesa, reikalavimas teikti teismui (minint konkrečiai LDK Vyriausiąjį Tribunolą) spausdintus kalbų egzempliorius įstatymiškai pirmą kartą buvo suformuluotas tik 1792 m. Žr. *Volumina legum*, t. 9, Petersburg, 1860, s. 389.

⁴ 1792 m. vasario 14–18 d. vykusio Telšių seimelio lauda, *LVIA*, f. SA, b. 15164, l. 3.

⁵ Iš naujausių darbų paminėtini šie: V. Gaigalaitė, *Antanas Klementas. Lietuvos bajoro ir rašytojo portretas*, Vilnius, 2005, 127 p.; P. Buchowiec, *Dwujęzyczne początki nowożytnej literatury litewskiej. Rzecz z pogranicza polonistyki*, Kraków, 2008, s. 85–101. Ten pat žr. nuorodas į senesnę temos literatūrą.

braukiamas, taip išskiriant iš bendro teksto (tikėtina, jog jie skaityti išraiškingiau ir labiau akcentuojant). Kalbose sutinkame ir konkrečių su byla susijusių dokumentų paminėjimų. Greičiausiai remiantis to meto praktika, advokatui perskaičius dokumento pavadinimą, jo turinį (ar atskiras dalis) perskaitydavo pagalbininkas, vadinamasis aplikantas⁶.

Kalbas ir kitus teisme naudotus dokumentus A. Klementas bandė pateikti chronologine tvarka, kartu grupuodamas jas pagal ryšį su konkrečia byla, tačiau nuosekliai šių principų išlaikyti jam nepavyko. Greičiausiai per klaidą į knygos pradžią pateko tekstai (arba jų fragmentai) iš 1786–1787 m. Pažymėtina, jog daugumos dokumentų pradiniame puslapyje šalia pavadinimo yra užrašytos daugiau ar mažiau tikslios jų perskaitymo teisme datos (nurodant konkrečią dieną arba tik teismo sesiją). Greičiausiai jos buvo užrašomos iškart, nes sunku įsivaizduoti, kad jau baigęs advokato praktiką būtų galėjęs prisiminti konkrečią bylos pateikimo teismui dieną.

Suskaičiavus A. Klemento pasirodymo bylose atvejus, yra visiškai aišku, jog knygoje sudėta tik dalis jo parengtų dokumentų. Raseinių žemės ir pilies teismo knygoje atvejų, kai A. Klementas figūravo kaip šalies gynėjas, pasitaikė bent kelis kartus daugiau. Tikėtina, jog kitos kalbos galėjo pasimesti arba tiesiog neišlikti. Pažymėjimas apie pirmąjį kalbų tomą greičiausiai yra atsitiktinis, nes įrišti dokumentai apima visą pavadinime išryškintą laikotarpį (t. y. 1783–1792 m.). Išnagrinėjus šios knygos turinį, galima išskirti 103 dokumentus. Juos dar galima suskirstyti į kelias grupes. Daugiausia yra kalbų, pasakytų pristatant bylą teisme, arba kitaip – proceso šalies pirmosios kalbos tekstų – 39 (A. Klementas jas įvardijo tokiais pavadinimais: *produkt, sprawa, objaśnienie stanu sprawy, opisanie własności sprawy, naratywa sprawy, przepowiedzenie sprawy, sprawy rodzaj, głos ze strony, wiadomostka, naratywa, opowiedzenie sprawy*). Dokumentų, identifiкуotų kaip antroji teisme proceso šalies vardu pasakyta kalba, suskaičiuota 23 (jos vadintos: *głos powtórny, głos replikowy, odpowiedź, eksplikacja*). Dar 32 dokumentai identifiкуoti kaip prašymai byloje, tiesa, ir juos galima suskirstyti bent į dvi grupes. Pirmoji grupė – tai prašymai, įteikiami teismui pasakius abi kalbas, vadinti *petita, prośby* (12 dokumentų). Antra grupė – tai 20 tekstų, pavadintų – *uwagi, prośby i przyczyny, zbiór przyczyn, okolicznościów, praw krajowych i dowodów* ir pan. Jų struktūra ir turinys nėra vienodas – tai buvo rinkiniai faktų, įstatymų ir jų interpretacijų, kurie galėjo būti įteikiami kaip prašymai, arba perskaitomi vietoj antrosios proceso šaliai priklaususios kalbos. Dar keturis tekstus galime identifiкуoti kaip kalbas, pasakytas pradinėje teismo stadijoje (dažniausiai vadinti *accesorium*). Iš likusių tekstų trys greičiausiai yra antrieji arba juodraštiniai teisme pasakytų kalbų variantai (*Dzielo*, l. 131–133v, 134–136v, 366–369v); l. 16–17v yra knygos pabaigoje (l. 690–693v) įrištų prašymų paskutinieji du lapai; l. 694–695v yra dalis kalbos, pasakytos byloje, kurios pagrindinis tekstas yra l. 676–688v.

⁶ Apie aplikantus žr. plačiau: A. Stankėvič, *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII a. II pusėje: bajoriškosios teisės raiška. Daktaro disertacija*, Vilnius, 2013, p. 154–158.

Kalbant apie šių advokatų rengiamų dokumentų įvairumą, reikia atkreipti dėmesį į to meto LDK teismo procesą. Pradinėje bylos nagrinėjimo stadijoje būdavo sprendžiami šalutiniai su byla susiję klausimai, pvz., dėl teismo kompetencijos spręsti bylą, prašymai jos svarstymą nukelti, nurodyti priešininkui padėti teisme dokumentus, leidžiant su jais susipažinti kitai šaliai ir pan. Civilinėse ir baudžiamosiose iš esmės nagrinėjamosiose bylose šalis teisme galėjo pasakyti iš viso dvi kalbas. Kalbomis nelaikyti įvairūs bylininkų atstovų teismui teikti patikslinimai ir su byla susiję prašymai (vad. *ilacyje*), kurių skaičius nebuvo ribojamas. Tiesa, kartais bylininkas atsisakydavo sakyti antrąją kalbą – dažniausiai tai atsitikdavo bylose dėl skolų, kuriose skola nebuvo ginčijama. Galiausiai teismui išeinant pasitarti, gynėjai įteikdavo teisėjams surašytus bylininkų prašymus⁷.

Antikinė tradicija numatė advokato kalbą susidedant iš penkių dalių: įvado, pasakojimo, įrodinėjimo, priekaištų atrėmimo ir pabaigos⁸. Tačiau surasti tokią struktūrą LDK advokatų kalbose pavyks ne visada. Daug kas priklausė nuo bylos objekto, teismo proceso stadijos ir kitų aplinkybių. Pavyzdžiui, susiklosčiusi LDK teismų praktika reikalavo, kad pirmoje kalboje būtų pristatyta bylos esmė ir ieškinys, o antroje – replikuojama į priešininko teiginius, pateikiama įstatymų ir dokumentų turinio interpretacija⁹. Tai, kad nebuvo nusistovėjusi griežta struktūra, turėjo ir teigiamų pusių – reikalui esant kalbą galima buvo papildyti pabaigoje prirašomu tekstu iš naujo jos neperrašant¹⁰. Šioje vietoje svarbu atkreipti dėmesį į veiksnius, dariusius įtaką advokato rengiamų dokumentų struktūrai ir turiniui. LDK teismuose šalių rungimasis vyko žodžiu, o įstatymai per daug nereglamentavo gynėjų sakomų kalbų formos ir turinio. TLS (IV sk., 103 str.) tik įpareigojo proceso dalyvius užrašytus savo kalbų tekstus¹¹ per tris dienas po sprendimo priėmimo pateikti raštininkui, t. y. jų reikėjo ne sprendimui priimti, bet bylos nagrinėjimo eigai sprendimo dokumente atkurti. Dar 1648 m. LDK Vyriausiasis Tribunolas savo nuostatuose pažymėjo, jog norėdamas gauti sprendimą bylininkas turės pateikti raštinei aprašytą bylos nagrinėjimo eigą (turint omenyje rungimosi metu gynėjų pasakytas kalbas – *kontrowesyje*), bet egzistavo galimybė gauti sprendimą ir be šios dalies teksto¹². Tačiau vėliau dėl

⁷ Ne visai aišku, ar šie prašymai buvo viešai perskaitomi. Štai 1781 m. LDK Vyriausiasis Tribunolas pareikalavo, kad advokatai negaištų teismo laiko prašymų skaitymui, o tiesiog pateiktų juos surašytus. Ostrzeżenie Trybunału Głównego) W.Ks.L. pod łaską j.o. ks(iążę)cia jm. Adama Czartoryskiego, generała ziem podolskich, roku 1781 na dniu 3 maja w Grodnie wydane, *LVI A*, f. SA, b. 164, l. 1v–2.

⁸ R. Ma g r y ś, *Retoryka polska w dobie Oświecenia*, Rzeszów, 1998, s. 89.

⁹ Tai savo pasakymais patvirtina ir A. Klementas, žr. *Dzielo: sluchal sąd przepowiedanie sprawy czyli produkta, wiadoma zatym sądowi sprawa* (l. 3), *przesluchal sąd w produktowym głosie historyjā i wyrozumial naturę sprawy* (105v), *głos produktowy objawil naturę sprawy* (l. 254).

¹⁰ Płg. ten pat, l. 113, 151v, 158v–159, 569–581.

¹¹ *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1744, s. 221 (*mówienie swe z obu stron na piśmie*).

¹² Porządek postanowiony sądów głównych Trybunalskich w roku 1648, według którego oficiales iudiciorum jako i wszyscy przyjeżdżający zachować się mają, *Vyriausiasis senujū aktų archyvas Varšuvoje (Archiwum Główne Akt Dawnych, toliau – AGAD)*, Archiwum Radziwiłłów, dział II, ks. 63, s. 70–71.

įstatymų leidėjų ir pačių teismų veiklos advokatų kalbos paskirties samprata kito. Štai 1719 m. LDK Vyriausiasis Tribunolas savo paskelbtuose nuostatuose konstatavo, kad advokatai nevensia tuščiažodžiauti, todėl pareikalavo pateikti informaciją nesikartojant. Kartu jis leido advokatams iš esmės nagrinėjamosiose bylose išdalinti teisėjams savo sakomų kalbų tekstus, kuriuose turėjo būti pateikti pagrindiniai su byla susiję faktai. Visa tai turėjo prisidėti prie geresnio bylos aplinkybių supratimo¹³. 1724 m. tokiose bylose (taip pat ir bylose, kuriose į teismą buvo kreiptasi prašant užgrobtos valdos grąžinimo) advokatų kalbų tekstų pateikimas teismui jau tampa privalomas: tų metų Tribunolo nuostatų 6 str. buvo nurodyta, jog advokatai visiems teisėjams turės išdalinti surašytus (*na notacyi*) savo kalbų tekstus (*statum causae*), o juose privalės būti detalūs, tinkamai datuotas dokumentų, kuriais savo teises remia bylininkas, sąrašas¹⁴. Taigi iš esmės tuo metu advokatų kalbų tekstų paskirtis – padėti geriau suprasti bylą ir greičiau ją išspręsti. Ne visai aišku, ar šios nuostatos vėliau buvo laikomasi, mat 1726 m. Seimo įstatymas paneigė Tribunolo teisę priiminėti vadinamąsias „ordinacijas“, o visas iki tol priimtas – panaikino¹⁵. Tai netiesiogiai patvirtina ir 1764 m. konstitucija, kurioje pareikalauta, kad teisėjai stropiai lankytų teismo posėdžius bei išklaustyti visas proceso šalių pasakytas kalbas, taip pat patys žymėtusi pastabas, nesinaudodami padėjėjų pagalba¹⁶, t. y. turint kalbų tekstus to nebūtų prireikę. Tačiau kitas to paties Seimo priimtas įstatymas skelbė, jog advokatai privalės teisėjams išdalinti savo kalbų tekstus¹⁷, juos skaitys nieko nuo savęs nepridedant, o po vieną kalbos egzempliorių gavę teisėjai seks, kaip šio reikalavimo laikomasi¹⁸. Panašiai 1792 m. įstatyme pirmininkaujantis Tribunolo posėdžiui buvo įpareigotas stebėti, kad advokatai kalboje griežtai laikytųsi užrašyto teksto¹⁹, neleidžiant jiems daryti jokių

¹³ *Porządek sądzienia spraw w Trybunale Głównym WKsL napisany w Wilnie, roku 1719, dnia miesiąca kwietnia, dwudziestego siódmego* (2 str.): *Sprawy oczywiste wielością słów bez dokumentów samemi obszer-nemi niepotrzebenmi kontrowersyjami czas zabierające, najdoskonalej sądowi, tak, jako w dokumentach naj-dują się sprawiedliwie bez niepotrzebnego powtarzania raz doniesionych notowanych punktów przekładane i proponowane być mają, których i same strony dla lepszego wyrozumienia statum doskonale wypisawszy, sądowi podawać mogą.*

¹⁴ *Porządek sądzienia spraw w Trybunale Głównym WKsL, napisany roku 1724, miesiąca maja, 20 dnia* (6 str.): *A przeto dla snadniejszego spraw oczewistych pojęcia i ekspedyjowania iniungit Trybunal Główny WKsL ichmościom panom patronom, ażeby przy zaczęciu każdej oczewistej sprawy in principali negotio, i o reindukcyję agitującej się ichmość przez agentów od siebie dependujących jaśnie wielmożnym ichmościom panom sędziom każdego wojewóztwa i powiatu statum sprawy exacte spisawszy, z wyraźną specyfikacyją dokumentów i dat rozdawali.*

¹⁵ *Volumina legum*, t. 6, Kraków, 1889, s. 246.

¹⁶ Ten pat, t. 7, p. 177 (*sądów pilnowali, produktów i replik wszystkich stron sluchali*).

¹⁷ Ten pat, p. 179 (*produkta in scriptis consone in omni z dokumentami, nic nad to nie dokładając, ani ujmując, et similiter repliki sędziom dawali i czytali*).

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat, t. 9, p. 390 (*w niedozwalaniu żadnych w tłumaczeniu sprawy słownych dysceptacyi*).

papildomų pareiškimų ir pastabų. Taigi XVIII a. antroje pusėje gynėjo kalbos paskirtis buvo ne tik padėti geriau susiorientuoti teismui, bet jau ir priemonė kontroliuoti pačių advokatų pasirodymus²⁰.

Istoriografijoje advokatų kalboms skirta dar palyginti nedaug dėmesio. Šiuolaikinių advokatų kalbą įvairiais aspektais tyrinėja Regina Koženiauskiene²¹. Iš ankstyvųjų naujųjų laikų galime paminėti bene vienintelį atvejį, kai Stanisławas Kościalkowski aptarė kalbas, parengtas LDK Iždo komisijos ir LDK iždininko Antano Tyzenhauzo ginčo metu²². Įdomu pažymėti, jog visuomenėje, kurioje buvo susiklosčiusi tradicija, susijusi su tuometinės edukacijos modeliu ir jo polinkiu į retoriką, sakyti kalbas visomis progomis²³, teisminės kalbos nebuvo labai populiarios. Vartydami *silva rerum* tipo knygas galime jose rasti kalbų, pasakytų seime, seimeliuose, vestuvėse, laidotuvėse, didikų iškilmingo įvažiavimo į miestą metu ir pan. Tyrinėtojai yra pastebėję, jog autentiškos kalbos, pašalinus iš jų vardus ir datas, tapdavo oratorinio meno pavyzdžiais²⁴. Tarp jų galime rasti ir kalbų, pasakytų teismuose, tačiau beveik visais atvejais jos susijusios su tam tikrais teismo veiklos momentais ir konkrečiais asmenimis: tai iškilmingos kalbos pradedant ir baigiant teismo posėdžius, sveikinant asmeninių ir valstybinių švenčių proga, ar sakomos teisėjo (teisėjų) garbei²⁵. Tokių kalbų autoriai būdavo teisėjai, taip pat pamokslininkai ir įvairių institucijų (Vilniaus akademijos, magistrato ir pan.) atstovai. Tuo tarpu faktų, kad būtų perrašinėjami kalbų, pasakytų konkrečiame teismo procese, tekstai, žinome vos keletą. Daug Abiejų Tautų Respublikos visuomenės dėmesio sulaukė advokatų ir kaltintojų

²⁰ Pasitaikantys, tiesa, nedažnai, prieraišai A. Klemento tekstų parašėse – papasakoti atmintinai (*Dzielo: na pamięć opowiedzieć*, l. 111v), pasakyti apie perleidimą (*przypowiedzieć się o wlewku*, l. 111v), pridėti apie kaunietišką dokumentą (*domówić się o dokumencie kowieńskim*, 507), sakyti, kad nei Daugirdas, nei Nemčevskiai nėra ieškovai (*mówić, że ani Dowgird ani Niemczewscy nie są aktorami*, l. 507v) – lyg ir patvirtintų, kad sakydamas kalbą visiškai suvaržytas advokatas vis dėlto nebuvo.

²¹ Žr. jos straipsnius: Literatūrinės citatos kaip argumentų pagalbininkės advokatų tekstuose, *Žmogus ir žodis*, 2005, t. 7, nr. 1, p. 83–86; Konceptualiųjų metaforų etinis aspektas advokatų kalbose, *Filologija*, 2005, t. 10, p. 52–56; Skoliniai teismų oratorių kalboje, *Kalbos kultūra*, 2004, nr. 77, p. 103–108; Daiktavardžių deklinatyvų eufemija advokatų kalbose, *Specialybė kalba: tyrimas ir dėstymas. Mokslinės konferencijos darbai*, Vilnius, 2006, p. 81–88.

²² Z literatury polemiczno sądowej XVIII w. Studium historyczno-bibliograficzne na tle sprawy Antoniego Tyzenhauza, podskarbiego nadwornego litewskiego, w latach 1780–1784, *Ateneum Wileńskie*, 1928, z. 15. Atliekant šį tyrimą naudotasi straipsnio atspaudu.

²³ J. K. Gołiński, Orator sarmaticus. Mowy sejmowe doby saskiej wobec staropolskiej sztuki oratorskiej, *Między Barokiem a Oświeceniem. Obyczaje czasów saskich*, pod red. K. Stasiewicz i S. Achremczyka, Olsztyn, 2000, s. 34.

²⁴ M. Trębska, *Staropolskie szlacheckie oracje weselne. Genologia – obrzęd – źródła*, Warszawa, 2008, s. 47–50. Taip pat žr. M. Barłowska, *Swada i milczenie. Zbiory oratorskie XVII–XVIII wieku – prolegomena filologiczne*, Katowice, 2010.

²⁵ Plg. M. Ślusarska, Litewskie kaznodziejstwo Trybunalskie z czasów Stanisławowskich o miłości ojczyzny, zgodzie i jedności obywatelów, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, [Vilnius], 1997, p. 187–217.

kalbos, pasakytos Seimo teisme teisiant Dievo neigimu apkaltintą Lietuvos bajorą Kazimierą Liščinskį²⁶. Iš XVIII a. galima paminėti 1742 m. LDK Vyriausiam Tribūnole pasakytą ginamąją kalbą, kurioje šio teismo advokatas Mykolas Gumovskis gynėsi dėl jam mestų kaltinimų nusižengus moralei (paleistuvavus ir išžaginus nepilnametę mergaitę), kurią žinome iš dviejų nuorašų²⁷. Abiem atvejais kalbos greičiausiai buvo įdomios ne tiek dėl oratorinio meno (t. y. ne didaktiškai), bet dėl bylos rezonansiškumo. Žinoma, tokios kalbos buvo ribotai pritaikomos, tačiau dar svarbiau, matyt, buvo tai, jog advokatų kalbose daug svarbesnis buvo pats turinys, o ne jo forma²⁸.

Toliau yra pateikiama trijų A. Klemento Raseinių žemės ir pilies teismuose pasakytų kalbų publikacija ir jų vertimai į lietuvių kalbą. XVIII a. antroje pusėje advokatai savo kalbose vis rečiau vartojo intarpus iš lotynų kalbos. A. Klemento tekstai buvo parašyti gražia lenkų kalba, o lotynų kalbos žodžių (neskaitant visuotinai tuo metu vartotų polonizuotų lotyniškos kilmės žodžių) juose itin mažai. Tai tik retsykiais pasitaikantys pavieniai žodžiai (pvz., *Dzielo, produitur*, l. 120v) ar kiek dažniau minėtos lotyniškos sentencijos. A. Klementas pavartojo vos kelis lietuviškos kilmės žodžius: sodybą (*sadzibę*, l. 169v; *sadziby*, 298, 298v; *własne dziedziczne sadziby czyli domostwa*, 489v), rėžį (*rezy*, l. 170v, 177, 299, 606; *rez*, l. 70, 70v, 504v; *na rezach*, l. 101v; *na uroczysszczu nazwanym Reza*, l. 216), svirną (*odryny od świrna niedalekie było położenie*, l. 75) ir išlyną, nors šis žodis greičiausiai buvo pavartotas kaip vietovardis (*w kathegoryi pierwszej nazwanej od Iszliny*, l. 416v)²⁹. Gyvenimas Vorobine prie Pinsko greičiausiai nulėmė kelių baltarusiškos arba rusėniškos kilmės žodžių pavartojimą. Tai slabada (*slabada*, l. 370), įsakymas (*ukaz*, l. 5, 19, 288, 447), sakymas, kalbėjimas, pokalbis (*rozhawor*, 20v, 49v, 109, 115v, 207v, 209v, 359v, 448v, 487, 489v, 507v), bendrininkas (*nie miał nikogo w siabrowstwie*, l. 373v); apjungti (*do znaczniejszej spłycone massy*, l. 457, iš *сплюмуть*).

²⁶ Žr. naujausią šiam procesui skirtą tyrimą, A. R a g a u s k a s, Kaltintojai ir gynėjai nukirsdinto bei sudeginto ateisto Kazimiero Liščinskio teismo procese (1689): mikroistorinio tyrimo metmenys, *Seminarai*. 2002, Vilnius, 2003, p. 17–53.

²⁷ AGAD, f. Archiwum Tyzenhauzów, b. G-810, p. 1–2; Lietuvos Mokslų akademijos Vrublėškių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 9–6, l. 21v–22 (knygos autorius Jonas Liudvikas Pliateris). Beje, kalba nepaveikė teisėjų, nes šie 1742 m. birželio 28 d. sprendimu Gumovskiu skyrė mirties bausmę (*LVI A*, f. SA, b. 787, l. 60–64). Tiesa, sprendimas įvykdytas nebuvo, maža to, vėliau Gumovskis grįžo ir į Tribūnalo advokatų gretas.

²⁸ Kadangi sakomos kalbos teksta is jau disponavo teismas ir priešinga proceso šalis, todėl užklupti netikėtais tropais ir retorinėmis figūromis taip pat buvo praktiškai neįmanoma. Beje, tekstuose beveik nėra duomenų, leidžiančių spręsti apie A. Klemento vartotas ekspresines kalbos priemones. Vienintelėje vietoje tepažymėtas nurodymas sau „skaityti šį lapą dėmesingai ir susimąstant“ (*Dzielo: czytać takową kartę z zastanowieniem się i uwagą*, l. 438v).

²⁹ Duomenys apie lietuvišką žodžių kilmę buvo tikrinami naudojantis *Lietuvių kalbos žodynu* (1941–2002, t. I–XX) ir virtualiuoju Lietuvių kalbos etimologijos žodynu (<etimologija.balt nexus.lt>). Už pastarojo nurodymą dėkoju dr. Astai Vaškelienei.

Šaltinis publikacijai parengtas remiantis 1953 m. Lenkijoje Kazimierzo Lepszy vadovaujamo kolektyvo parengta XVI–XIX a. šaltinių lenkų kalba skelbimo instrukcija³⁰. Tokiu būdu tekstas modernizuojamas pagal dabartinės lenkų kalbos taisykles, tačiau visuomet stengiantis perteikti jį kuo tiksliau fonetiškai. Visos klaidos, apsirikimai ir žodžių formos paliktos netaisytos, siekiant išsaugoti jų autentiškumą. A. Klemento sakiniai neretai labai ilgi, todėl patogumo dėlei publikacijoje yra skaidomi. Su pastraipomis elgiamasi priešingai – tekstas daromas koncentruotesnis, nes jei būtų paliekama kaip šaltinyje, būtų tekę beveik kiekvieną sakinį rašyti iš naujos eilutės. Publikuojamo teksto nutarta neapkrauti nuorodomis į cituojamus dokumentus ir įstatymus. Šiuo atveju svarbu ne konkrečios bylos turinys, bet pati advokato kalba. Svarbesnė su byla susijusi informacija pateikiama anotacijoje virš publikacijos. Malonybiniai kreipiniai į lietuvių kalbą nėra verčiami. Dauguma trumpinimų išskleidžiami paprastuose skliaustuose, o patogumo dėlei nutarta vartoti šias santrumpas: ar. – *artykuł* (str. – straipsnis), r. – *rozdział* (sk. – skyrius), w. – *wielmożny*, jm. – *jego mość*, jejm. – *jej mość*, p. – *pan, pani* (ponas, ponia), d. – *dzień*.

Priedas nr. 1.

Publikacijos pagrindas: *Dzielo*, l. 61–63v.

Informacija: 1784 m.³¹ A. Klemento kalba, pasakyta byloje atstovaujant Lydos taurininkui Aleksandriui Lopatai byloje prieš Jokūbą Jasinskį Raseinių pilies teisme. 1772 m. vasario 11 d. Dorpato išdininkas Andrejus Jasinskis sudarė dokumentą (po keturių dienų patvirtintą Raseinių žemės teisme), kuriuo remdamasis perleido savo sūnui Jokūbui valdas, įpareigojęs sumokėti kiekvienai iš dukterų (t. y. Jokūbo seserų) po keturis šimtus talerių. Sesuo Joana Jasinskytė, nesugebėjusi išsireikalauti šios pinigų sumos iš brolio, 1777 m. rugpjūčio 2 d. perleido šią savo teisę greičiausiai savo sesers vyrui, LDK izdo dvarioniui Aleksandriui Lopatai (jo žmona buvo Kotryna Jasinskytė), kuris pradėjo bylinėjimąsi. Jokūbas neigė savo pareigą, įrodinėdamas, jog pinigai turi būti sumokėti tik po vestuvių. Teismas nutarė, jog Jasinskis jo „visiškai neįtikino“, o suma turėjusi būti sumokėta tada, kai jo sesuo pasitraukė iš valdos. Iš minėtos pinigų sumos teismas atėmė 33 talerius (tiek esą kainavo suknelės pasiuvimas ir žiedas), bet priskaičiavo procentus nuo 1777 m., ir kartu su išlaidomis teismui (64 auks.) nurodė 1785 m. rugpjūčio 2 d. Lopatai sumokėti 4644 auks. Beje, Jasinskiai šį sprendimą buvo apskundę Tribunolui, tačiau

³⁰ K. L e p s z y, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław, 1953.

³¹ Tikslī kalbos perskaitymo teisme data yra nežinoma. A. Klementas nurodė gegužės mėnesio terminą, o sprendimas byloje priimtas tų metų rugsėjo 4 d., *LVI A*, f. SA, b. 19500, l. 81–82v.

vėliau, „atsižvelgę į sumanymo nepatikimumą ir vengdami išlaidų“, 1787 m. spalio 10 d. sudarė taikos sutartį, išmokėdami Lopatoms 663 muštus talerius ir 4 lenkiškus auksinus³².

Głos odpowiedni na kwestyją jm. p. Jasińskiego

Niebyty jeszcze w obywatelstwie przykład ciśnie się do usz słuchających z kwestyi wznieconej przez w. jm. p. Jakuba Jasińskiego skar(bnika) der(bskiego), gdyby niechętnie osoby do związków małżeńskich naglić. Tłumaczenie prawa, od rodziców synowi na Poszołtun z przeznaczeniem wielości opłatu córkom, dało sądowi przekonanie, że chce koniecznie jm. p. Jakub Jasiński siostrę swoją jejm. panią^a Johannę Jasińską, widzieć zamężną. Przez znajduwanie się bowiem w prawie rodzicielskim słowa – ^bsporządzić wesele^b – czyni wniosek, że nie pierwiej odbierać jejm. p. Johanna winna jest przeznaczone pieniądze, aż po weselu.

Skąd taka determinacyja, i skąd ta nagłość, żeby koniecznie stan taki obierała, do którego, widno iż nie ma powołania. Wyraz sporządzenia wesela nie jest przywiązany do oddalenia od przeznaczenia rodzicielskiego, bo gdzieby tak gruba była rodziców ordynacyja? Owszem, ściąga się on do dalszych obowiązków do uskutecznienia przez brata winnych^c. Nie tylko bowiem ten dokument nagli jm. p. Jakuba Jasińskiego do opłaty wypisanej wielości, ale czyni jeszcze obowiązany do podniesienia wydatku zwykle na siostrzynne wesele. Przez tę zatym eksplikacyja, więcej jeszcze być się okazuje do uskutecznienia tego prawa obowiązany jm. p. Jasiński, jak żąda jego siostra, bo jako nie szła i nie idzie zamąż, tak uwalnia brata od wydatku weselnego. Jeżeli dostrzegać woli dokumentu rzeczzonego, toć zapewnie jeśli się zmieni instynkt jejm. panny Jasińskiej, zażyje jeszcze wesela jm. p. Jakub Jasiński, bo musi, bo przeznaczenie jest takie rodziców. Uwalnia tym czasem jejm. p. Jasińska od tego wesela, co by pewnie więcej smutku przydało w skarbnikowiczom. Chce tylko to u sądu zyskać w osobie jej jm. p. Łopato, czego by z mężem była pewną jejm. p. Jasińska, jako dowodził jm. p. Jasiński.

Daremna jest, zapewnie można sąd, wymówka, przez wyudzenie niby w dokumencie kondycyi przy(j)ścia zamąż, bo gdyby ta mniemana kondycyja była przez jejm. p. Jasińską zaskuteczniiona, pewnie by więcej narzekał jm. p. Jasiński niżeli teraz. Bo wiadome prawo bodaj natury, że kobitki zyczliwsze mężom jak braci, a zatym nie było by tyle powolności, ile dopiero brat doświadczył. Gdy tedy nie można w tym prawie znaleźć

³² Ten pat, f. SA 14569, l. 816–817v.

^a Taisytas žodis.

^{b-b} Žodžiai pabraukti.

^c Žodis įrašytas viršuje virš neįskaitomai užbraukyto skiemens.

takiego warunku, trzebaż czuć się do podległości przyjętym obowiązkom przez wzięcie majątku po rodzicach. Trzebaż zaskutecznić chęć prawa w ar. 18 z r. 7 § 3. Byłby to sposób niezwyčajny, czynić osobę od wziętku daleką przez nieprzyjęcie chęci zamąż pójścia. Taki chce obchód dopiero wprowadzić brat przez zasadę na słowie wesela.

Czy niewarta okoliczność śmiechu, że gdy zamąż nie poszła i nie idzie^d jejm. p. Johanna Jasińska, odpada od majątku, z prawa natury i z woli rodziców mieć dozwolonego? Jeżeli to być mieni prawdą jm. p. Jasiński, co ledwie żartem mówionym być może, niechże się przegładnie w ar. 3 z r. 5^e § 1 i 3^e, jaki skutek bracia postanowieniu rodzicielskiemu czynić są obligowanemi.

Kiedy więc upada kwestyja tłumacząca kondycyjnalność prawa rodzicielskiego, zdaje się naprzeciw powtórnemu prawu, to jest od jejm. p. Johanny Jasińskiej w przytomności ojca wydanemu, mówić jest niewolno. Zrzekła się prawnie swojego majątku, bo i wedle ar. 1, 2 z r. 7 i za wiedzą samego ojca, i owszem, w przytomności jego. Zrzekła się słusznie, bo ar. 41 z r. 3 wolny szafunek obywatelom swemi dobrami przeznaczył.

Wzniesi może braciszek kwestyjkę, że prawo w ar. 4 z r. 7 tego nie pozwala drugiemu oddawać czego kto w rękę nie ma. Lecz tu sąd uważać ma przymiot okolicznościów, bo nie to ustępuje, co jaka nadzieja spadku po rodzicach powoduje, lecz to, co wyraźna wola rodziców z momentem nastania dokumentu właścicielką jejm. panną Johannę Jasińską uczyniła. Przeto zniżyć praw znaczenie, usunąć jejm. p. Johannę Jasińską od jej majątku, uczynić ją niewolnicą do pójścia zamąż, rozumiem że sąd nie ma takiego zamiaru, owszem, zbliżyć skutki praw mieć będzie na celu.

Kiedy ta być się pokazuje nietrwała wymówka, że jejm. p. Jasińska stan nieobrała, więc egzekucyja prawa ojcowskiego być wstrzymana powinna, niech się dopiero sąd zastanowi nad drugim jm. p. Jasińskiego do usunięcia się od sprawiedliwych czynności projektem. Oto, po uprzedzonych, sądu jm. w. starosty żm(udzkiego) wyrokach, zagnała ojca, w wieku podeszłego, różnemi obiektami, do podpisania jakiegoś tranzaktu. Ten starzec bez mocy oparcia się silnym naleganiem, acz niewiadomy treści w dokumencie, ony podpisał; przeci(e) wcześniej taką syna dla przyszłości facierendę prosi zaskarżyć (w dowodzie widzieć list do plenipotenty pisany). Zaskutecznia plenipotent wolę aktora i tę znajdzie czynność sąd w protokule swojego sądu procesów pod d. 13 maja r(ok)u teraz bieżącego.

Możeż sąd dopuścić mieć znaczenie takowemu dokumentowi jakiegokolwiek i możeż sąd dla tak późnej facindy, albo nową przeznaczać dylacyją^f, albo od rozpoznania swojego dla obiektu tak domyślnie uczynionego przez jm. p. Jasińskiego, sprawę^g usunąć?

^d Irašyta viršuje.

^{e-e} Irašyta viršuje.

^f Šalt. Delacyja.

^g Irašyta viršuje.

A wszakże konstytucja 1764 pod tytułem *Dylacye* broni tej myśli jm. p. Jasińskiemu mieć skutek, ile nie z nowo przybyłym aktorem sprawa, lecz między osobami po dawnemu dylacją objętemi. Wypychać zaś sprawę z właściwego do rozpoznania przyszłą miejsca – chyba nie pamiętać na poprzednicze wyroki w tejże sprawie wypadłe. Za starostwa jeszcze chodkiewiczowskiego końcem nadal usunięcia się od koniecznych obowiązków jm. p. Jasiński wniósł prośbę sprawy odesłania do ziem(stwa). Ta tak usunięta była, jak darem do sądu w sprawie inskrypcyjnej między żyjącymi osobami przyniesiona (na przeświadczenie widzieć ten wyrok w eks(c)ercpcie składający się) i to jest pierwsza niemożność. Wypchnąć, mówię, sprawę po odbytej już dylacji, tym samym nie można, bo dekret starościński, zmienom nieuległy i upoważnienia dla sprawiedliwych wyroków zawsze godzien, zazwał sprawę za inskrypcją przychodzącą, kiedy oną utrzymał, w rejestrze na tę sprawę właściwym, to jest w sumaryjnym. Jeżeli ta jedna okoliczność będzie powodować, że dokument po dylacji utworzony, bez żadnej urzędowej twierdzy czyni kognicyją w sprawie, zapewne grody żadnej sprawy oczewiście nie będą dalej sądzić, bo każdy ochoczy do przewlekłości interesu, pójdzie za takim przykładem. Nie można więc otworzyć tak drogę daleką dla obywatelów poszukujących swojej krzywdy, owszem powinna być tama dla tych, co różnemi wycieczkami siłą się na przedłużenie w dojściu rzeczy. Czego jest autorem jm. p. Jasiński.

Tak gdy jest, ma sąd prawo nie tylko z przepisu krajowych ustaw, ale i z poprzedniczych w tej sprawie podwójny(ch) wyroków, przed sobą czynić konkluzją, a tym samym sądzić i iściznę i procent od momentu nastalego przeznaczenia dla jejm. p. Johanny Jasińskiej.

Vertimas

Atsakomoji kalba Jasinskio klausimu

Tarp piliečių dar nebūtas pavyzdys braunasi į klausančiųjų ausis Dorpato iždinink(aiči)ui Jokūbui Jasinskiui įrodinėjant, kad reikia versti sudaryti santuokinius ryšius to nenorinčius daryti asmenis. Dokumento, kuriuo tėvai užrašė sūnui Pašaltuonio valdą, kartu nurodant išmokos dukterims dydį, aiškinimas įtikino teismą, kad Jokūbas Jasinskis būtinai nori matyti savo seserį Joaną Jasinskytę ištekėjusią. Iš tėvų parengtame dokumente esančių žodžių – surengti vestuves – jis daro išvadą, jog ne anksčiau Joana privalo atsiimti sau skirtus pinigų, o tik po vestuvių.

Iš kur toks determinavimas ir skubinimas, kad būtinai rinktųsi tokį gyvenimą, kuriam, kaip matyti, neturi pašaukimo. Nurodymas surengti vestuves nėra susietas su atitolinimu nuo tėvų užrašymo, nes kur galėtų būti toks griežtas tėvų potvarkis? Priešingai, jis susijęs

su kitais brolio privalomais įvykdyti įsipareigojimais. Nes šis dokumentas ne tik verčia Jokūbą Jasinskį išmokėti nustatytą pinigų sumą, bet dar įpareigoja patirti išlaidų sesers vestuvėms surengti. Taigi šis paaiškinimas parodo, jog Jasinskį užrašymas dar daugiau įpareigoja, negu reikalauja jo sesuo, nes kadangi netekėjo ir neteka, todėl atleidžia brolių nuo išlaidų vestuvėms. Jeigu paisytume minėto dokumento valios, tai pasikeitus panelės Jasinskytės nusiteikimui, turės dar vestuves Jokūbas Jasinskis, nes privalo, nes toks yra tėvų paskyrimas. Šiuo kartu Jasinskytė atleidžia nuo tų vestuvių, kurios tikriausiai tik dar labiau nuliūdintų išdininkaičius. Teisme tik tai nori gauti jos asmenyje Lopata, ko galėtų būti tikra su savo vyru Jasinskytė, kaip tą įrodinėjo Jasinskis.

Galima užtikrinti teismą, jog tuščias yra priekaištas dėl neva į dokumentą įtrauktos sąlygos ištekėti, nes jeigu šita menama sąlyga Jasinskytės būtų įvykdyta, tikriausiai labiau guostųsi Jasinskis negu dabar. Nes yra žinomas ar tik ne gamtos dėsnis, kad moterėlės yra prielankesnės savo vyrams negu broliams, taigi nebūtų (iš jos pusės) tiek nuolankumo, kiek patyrė brolis. Taigi, kai negalime šiame užrašyme rasti tokios sąlygos, gavus iš tėvų turtą reikia jausti pareigą įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus. Reikia vykdyti normos suformuluotos 7 sk. 18 str. 3 paragrafe³³ reikalavimą. Tai būtų neįprastas būdas, jei atitolintume asmenį nuo turto dėl nenoro ištekėti. Taip nori pasielgti brolis, remdamasis žodžiu „vestuvės“.

Ar ši aplinkybė, kad Joana Jasinskytė neištekėjo ir neteka, todėl turi netekti turto, kuris jai priklauso pagal prigimtine teisę ir tėvų valią, nėra verta juoko? Jeigu Jasinskis tai vadina tiesa, kas vos juokais galėtų būti sakoma, tegu pasižiūri į 5 sk. 3 str. 1 ir 3 paragrafus, kaip broliai privalo vykdyti tėvų sprendimus.

Taigi, kai žlunga būdas aiškinti tėvų nutarimą sąlyga, atrodo negalima kalbėti (ir) prieš vėlesnį dokumentą, tai yra Joanos Jasinskytės išduotą jos tėvo akivaizdoje. Teisėtai atsisakė savo turto, nes ir pagal 7 sk. 1, 2 str., ir tėvui žinant, ir dar jo akivaizdoje. Atsisakė tinkamai, nes 3 sk. 41 str. leido piliečiams laisvai disponuoti savo turtu.

Galbūt broliukas pasakys, kad (TLS) 7 sk. 4 str. neleidžia kitam atiduoti to, ko (kas) savo rankose neturi. Tačiau čia teismas turi atkreipti dėmesį į aplinkybių bruožus, nes ne tai perleidžia Joana Jasinskytė, ką tikisi paveldėti iš tėvų, bet tai, ko tapo savininke dėl aiškios tėvų valios sudaryto dokumento. Todėl sumenkinti dokumento reikšmę, nušalinti Joaną Jasinskytę nuo jos turto, priversti ją jėga tekėti, suprantu, jog teismas tokio sumanymo neturi, priešingai, jo tikslas bus leisti būti įvykdytoms dokumento sąlygoms.

Kai šis priekaištas, kad Jasinskytė nepasirinko santuokos, ir dėl to tėvų valios vykdymas turi būti sustabdytas, pasirodo esantis netvirtas, tegu tuo metu teismas pagalvos apie antrą Jasinskio sumanymą, kaip nusišalinti nuo teisingų veiksmų atlikimo. Antai, po garbingo Žemaičių seniūno (t. y. pilies teismo – A. S) sprendimų įvairiais pretekstais priverstė

³³ Čia ir toliau nuorodos į Trečiojo Lietuvos Statuto straipsnius.

pagyvenusiame amžiuje buvusį tėvą pasirašyti kažkokią sutartį. Šis senis, neturėdamas jėgų atremti atkaklių reikalavimų, nors ir nežinodamas dokumento turinio, jį pasirašė; tačiau anksti prašo ateičiai tokį sūnaus poelgį apskusti (ką įrodant matyti įgaliotiniui rašytą laišką). Įvykdo įgaliotinis ieškovo norą ir šį veiksma suras teismas savo teismo protokolų knygoje – įrašytą skundą su šių metų gegužės 13 d. data.

Ar gali teismas leisti suteikti kokią nors galią tokiam dokumentui ir ar gali teismas dėl taip vėlai padaryto reikaliuko atidėti bylos svarstymą, arba dėl taip gudriai Jasinskio padaryto veiksmo nutraukti bylos nagrinėjimą savo teisme? O juk 1764 m. įstatymas, pavadintas *Atidėjimai*, draudžia realizuotis šiai Jasinskio minčiai, kadangi bylinėjamas ne su naujai atsiradusia šalimi, bet su asmenimis, kurie jau naudojosi bylos atidėjimo galimybe. Tuo tarpu išstumti bylą, kuri pradėta nagrinėti jai tinkamoje vietoje, reiškia neatsiminti ankstesnių šioje byloje priimtų sprendimų. Dar seniūnaujant Chodkevičiui Jasinskis, siekdamas nusišalinti nuo privalomų išpareigojimų, pateikė prašymą persiųsti bylą žemės teismui. Šis prašymas buvo atmestas, kaipo pateiktas byloje dėl skolinių išpareigojimų tarp gyvų asmenų (t. y. skolininko ir skolintojo – A. S.) (įsitikinimui matyti šį sprendimą pateikiamą išrašu) ir tai yra pirma priežastis. Sakau, juo labiau negalima išstumti bylos po to, kai joje buvo skirtas atidėjimas, nes seniūno sprendimas, kuris negali būti keičiamas ir visuomet vertas galioti dėl priimamų teisingų sprendimų, kvalifikavo bylą kaipo kreipimąsi dėl skolos, kai ją nagrinėti sutiko įrašytą į jai įprastą, tai yra sumarinį registrą. Jeigu ši viena aplinkybė nulems, kad dokumentas, kuris parengtas po to, kai buvo paskirtas atidėjimas byloje, ir patvirtintas teisme bus pripažintas esminiu – tikriausiai pilies teismai jokios bylos toliau iš esmės nenagrinės, nes kiekvienas, norintis vilkinti reikalą, seks tokiu pavyzdžiu. Taigi negalima atverti tokio tolumo kelio piliečiams, besikreipiantiems dėl savo skriaudos, priešingai, jis privalo būti užkirstas tokiems, kurie įvairiais išsisukinėjimais stengiasi užvilkti ieškinių priteisimą. Toks yra ir ponas Jasinskis.

Kai yra tokia situacija, teismas turi, remdamasis ne tik valstybės įstatymais, bet ir šioje byloje paskelbtais dviems sprendimais, ją užbaigti, tuo pačiu priteisti ir ieškinį (skolą), ir procentus, skaičiuojant nuo to laikotarpio, kai Joanai Jasinskytei buvo paskirta suma.

Priedas nr. 2.

Publikacijos pagrindas: *Dzielo*, I. 372–375v.

Informacija: 1787 m. gegužės 3 d. Raseinių pilies teisme perskaityta kalba ginant atsakovą, Viduklės vėliavininką Matą Monkevičių, kuris buvo apkaltintas dėl iš Nemakščių prekybinko (*kramnik*) žydo Velvelio (Welwel) 1785 m. pavogtų daiktų saugojimo. Ieškovai byloje buvo ne tik žydas, kuris pagal įstatymų reikalavimus procese stoko lydimas savo pono Viduklės pulkininko Adomo Pšeciševskio, bet ir trys „kaltintojai

(*delatorowie*)⁶⁶ – Adomas Puzevskis (Puzewski), Laurynas Vainetas (Wojniat) ir Juozapas Daškevičius (Daszkiewicz) bei viešasis pilies teismo kaltintojas (*instygator*) Rapolas Norvila (Norwiłło). Vagyste buvo kaltinami Juozapas Verpechovskis (Werpachowski), Jonas Melnikukas (Melnikiuk) ir Martynas Milickis (Millicki), o vogtų daiktų saugojimu – Viduklės vėliavininkas Matas Monkevičius ir Livonijos pataurinininkis Florijonas Katerla (Katerla). Teismas 1787 m. gegužės 4 d. sprendimu³⁴ nutarė dėl nusikaltimo padarymo prisipažinusiam³⁵ J. Verpechovskiui skirti dviejų šimtų rykščių bausmę, ją atliekant Raseinių turguje. M. Monkevičius nuo atsakomybės buvo atleistas nutarus, jog šis buvo melagingai apkaltintas, tačiau jam nurodyta prisiekti, kad Verpechovskio jis neglobojo, jo pavogtos gelumbės neturėjo, o 26 muštus talerius Verpechovskio motinai mokėjo už samdinių darbą. A. Klemento prašymo atlyginti ginamojo patirtus nuostolius teismas nepatenkino.

Uwagi, proźby i przyczyny do dekretu ostatecznego czyli oczewistego ze strony jm. pana Monkiewicza z oskarżycielami do sądu podające się

Nie masz bodaj tak wytrwałej w narodzie ludzkim duszy, żeby bez uczucia tkliwości znieść mogła daremną jaką skargę, bezwinną pomówkę, a tym bardziej odejmującą honor, sławę, słowem cześć wszelką, potwarz. Niech się zatym sąd i kaźden z przytomnych nie dziwi, że Monkiewicza widząc w tej świątyni, widzi jego niespokojnego, rumieniącego się, słowem, całego pomieszanego. Bo oto takie słyszy z ust przez egzamina złoczyńcy powieści, których pociski odejmują mu wszelką moc i samą przytomność. Wyobrażać przed tym sądem wielkość czernidła nie trzeba, któren sławy pilnujący zna najzupełniej jak jest wielka krzywda wtenczas dla tego, gdy kto bezwinnie najzłośliwiej bywa posądzony, do samej jednak sprawy godzi się niektóre namknąć uwagi i przyczyny. Ważną sąd okoliczność bierze przed się do roztrząśnienia, bo rzecz idzie o gardło i o cześć, a ilo wtedy, kiedy ani pisma dowodów, ani świadków na objaśnienie rzeczy nie ma, ani też złoczyńcę przy jego powieściach do przysięgi dopuszcząć godzi się.

Zasada na egzaminach ludzi krytycznych uczyniona jest niepewny i owszem nader śliski dowód, co o utratę wiele sławy dobrych ludzi^a, o utratę nawet tego, co w życiu ludzkim pozyskać już niepodobna^b przyprawić może. Nie godzi się, prawda, Monkiewiczowi,

³⁴ *LVI*A, f. SA, b. 19503, l. 317–327v.

³⁵ Įdomu paminėti, jog Verpechovskio prisipažinimas Viduklės dvare, kaip teigė jo motina, buvo išgautas kankinimais – *powrozami skrępowawszy dla naciskania i rwania żył kamienie duże do rąk uwiązali, a na przemianę nieco zwalnijając*. Tokiu būdu buvo pažeistas kankinimus uždraudęs 1776 m. įstatymas, *VL*, t. 8, p. 546–547.

^a Taisyta iš *ludziom*.

^b Taisyta iš *niemožna*.

ani też żadnemu tak posądzać, jak powierzchowność rzeczy myśleć o oskarżycielach każe. Lecz cóż ma czynić, kiedy o to powszechność cała postęпки oskarżycielów już krytykuje.

Kiedy Werpechowski czynił wszystkie wyznania? Oto wtenczas gdy był i jest w więzach pod strażą tych samych osób, co dziś biorą delacją. Mógłże Werpechowski nie mówić stosownie do myśli oskarżycielów, przewidząc następnie nad sobą ich władarstwo, które by zemstę sięgnęło na niego. Oskarżyciele widząc sytuacją Werpechowskiego, iż nie ma siły czy majątku do odpowiedzi, podali sposób onemu, żeby powołał kogo z możliwszych do uczestnictwa, na którym by zysk pewny odnieść można, czyniąc obietnice i zaręczenia, że przez ten wynalazek siebie wywolni nie tylko od gardła, ale i z więzów. Czemuż proszę w takiej toni będącemu ile zbrodniarzowi nie chwytając się takiego ratunku? Co, pytam się, zastanowiło jego zaskarżyć człowieka niewinnego, kiedy on widno nieznosnie przez kradzież krzywdził ludzi.

Otóż blisko widna niemoc tych egzaminów, ile co się rzekło otwarcie się pokazuje, kiedy oskarżyciele głos odbywając produktowy nie szukają wedle występku kary właściwej na Werpechowskim gar(d)łowej, lecz tylko obojętnie domagają się u sądu pogromienia występku. Czyniąc tym końcem, żeby Werpechowskiego nie odrazić od ich przedsięwzięcia, żeby Werpechowski objawił^c podniętę i sprężynę tajną dla usłyszenia kary śmierci. Tak jest, bo o to przydanej od sądu palestrze nie ma do niego przystępu dla bojaźni, żeby nie cofnął swe wyznania.

Jeżeli jest to wszystko pewnością, co Werpechowksi objawił, jeśli mu wierzyć co powiedział, za cóż nie ufać, że nieodmieni tego, co jest prawdą. Niech te uwagi niktogo niezwyeczają w przekonaniach. Godzi się zapytać, za co te egzamina do których strona oskarżycielów odwołuje się najsilniej, acz w jednej rzeczy nie są zgodne. Delatorowie trojacie niby powołanie Monkiewicza do spółnictwa chcąc przeświadczyć, trzy też wyznania w jednej rzeczy składają. A przecie w pierwszym egzaminie nie zeznał Werpechowski, żeby był Monkiewicz wiedzającym o kradz(ieży). Owszem, w egzaminie w ziem(skiej) kancelaryi dopełnionym powiedział w piątym punkcie, iż nie miał nikogo w siabrowstwie. Znakiem, że co ówczas Werpechowski nie był jeszcze nauczony. I drugi egzamen w kan(celarii) grodzkiej uczyniony z Werpechowskiego nie dowodzi względem konia skradzionego społeczności z Monkiewiczem. Trzeci egzamen w ten czas dokonany, kiedy sprawa rozpoczęta, kiedy przez ciąg bycia dwuletniego w więzach nauczony Werpechowski został. Już poprawia niby przeszłe omyłki i tak względem konia czyni interesantem Monkiewicza. Ale jakie interesowanie się, z jakiego przydarzenia? Oto że brat jego służył u Monkiewicza (^dco objaśnia słowna naratywa^d). Na ostatek co do egza-

^c Taisyta iś *nieobjawił*.

^{d-d} Pabraukta.

minów mówiąc, przeświadczając się sąd powinien, że Werpechowski nie swym umysłem rzecz opowiadał, kiedy matki własnej nazwisko przeistaczał. A gdy w tak pamiętnej okoliczności jemu nieprawda wyjawia się, nie wiem jak ufać dalszym jego opowiadaniom. A sąd zostaje obowiązany i z ar. 77 z r. 4 i ar. 63 z r. 11 wszystkie podobieństwa i okoliczności zbierać.

Nie ochrania Monkiewicz występnego Werpechowskiego od jego wykroczenia. Niech Werpechowski to doświadcza, na co zasłużył. Niech dla niego będzie mocnym dowodem na potępienie onego własnego jego zeznania się. Skądże moc i trwałość jednostajną nadać co do osoby Monkiewicza, kiedy ustawy ojczyste takie czynności za dowód brać nie dopuszczają przez ar. 76 i 78 z r. 4 oraz kon(stytucyją) pod ar. 63 z r. 11^e.

Taka gdy nieważność egzaminów złodziejskich do Monkiewicza przystosowanych wywiązuje się widocznie, równa niemoc tych testimonyów okaże się, które niby na zasłone dzieła złodziejskiego przez oskarżycielów zaprodukowane były tłumaczone. Tym jawniej dostrzec można chęć prawdy nietajenia przez Monkiewicza, im swoich niewypiera pism. Lecz, że pierwsze świadectwo na żądanie żyda wydał niedobrze pamiętając o czasie, możnaż już to wziąć za jakie przestępstwo, kiedy pośledniej objaśniwszy się w rzeczy prawdziwej, odwołał swoją pomyłkę. Dziwna jest rzecz, gdzie chwałą tego, co się poprawia w omyłkach, tu chcą ganić że ten heroizm został dochowany. Obowiązki, nie tylko religii, ale ludzkości, zowią cnotą to, co wyjawia błąd.

Stosować pierwsze Monkiewicza świadectwo z powtórnym, nie ma żadnej od rze(c)zy prawdziwej różności, bo dał to Bóg, że uczynił przy podpisaniu swym dokład, iż był jp. Sobolewski i jp. Turski wiedzącym o przejaż(dz)ce Werpechowskiego. Pośledniej gdy się ta pomyłka objawiła, ile dla przewlekłości czasu, ciż dwaj, to jest ichm. p. Sobolewski i Turski czynią zaświadczenie, a razem i Monkiewicz z poprawy omyłki. Cóż tu, pytać się wolno, stanowić może do poniżenia Monkiewicza te dzieło, kiedy one jest istotne, kiedy one nie przez jednego Monkiewicza, ale przez trzy osoby dokonane tak zostało, jak rzecz się istotnie miała. Znowu pytać się godzi, jeśli Monkiewicz przez wydanie powtórnego zaświadczenia jest winnym i do eksplikacyi pociągniętym, za cóż i owych dwóch jego kompanów, do równego obowiązku delatorowie nie powołują? Nie powołują, mają prawdziwe do tego pobudki, bo by oni objawili tę prawdę, a tym samym wywolnili by rychlej Monkiewicza od tej supozycyi^f na którą narażają delatorowie. W ostatku niech sąd uwagę swą zbliży do przeistoczonych słów w świadectwie pierwszym Monkiewiczowskim przez kogoś charakterem i atramentem zmiennym, że to nie był zamiar Monkiewicza czynić jakie wycieczki, ale tego, którego wedle potrzeby czynił dopisek na wierzchu. I więcej jeszcze niech sąd w tym miejscu raczy zastanowić się, a wszyst-

^e Taisyta iś 13.

^f Śalt. *Subpozycyi*.

kie raczy^g kombinować okoliczności – mógłże Monkiewicz wydawać na zgubę Werpechowskiego świadectw(o), gdyby był spółnikiem dzieła tego, o co dawał świadectwo? Te to bodaj świadectwo od Monkiewicza przez żyda wydobyte, wznieciło pożar ten, że Werpechowskiemu wmówiono, iżby nadgradzał za tę czynność Monkiewiczowi przez wprowadzenie jego niby do społecznictwa. Jakoż stało się wszystko zadosyć takim układom, że dopiero prócz utraty majątku przez wydatkowanie znaczne, utracą honor, sławę z krzywdą nie tylko dla szczególnej osoby Monkiewicza, ale z obelgą szlacheckiej rodziny.

Cofnąć jeszcze sąd ma czas i porę dla Monkiewicza te utraty. A jeśli na ten upadek dopuści iść Monkiewiczowi przez złośliwą potwarz ludzi występkiem zbrukanych, da zapewne pochóp^h niejednemu złością unoszącemu się na niegodziwe pomówienie najniewinniejszej osoby, a zatym wyda na rzeź obywateli nieskalanych. Zapobiec tej pewnie pomnażać się mogącej niegodziwości sąd jak jest winien, tak inaczej nie może, jak przez ukaranie oskarżycieli i paenami w prawach krajowych przepisaniem i zwrotem wydatków tych, które bezwinnie wyłożył Monkiewicz.

Nim zaś taka nastąpi z wyroku w czasie przeznaczyć się mającym skuteczność, tym czasem będzie sąd raczył zatrzymaną rezolucją względem poręki do oczewistej uznać po oskarżycielów, ile Monkiewicz na nich nie wyszukał aresztu. Żeby się o tej potrzebie dokładniej przekonać, w krótkości zebrane i prawa i przyczyny następnie czytają się pod tytułem petita.

Vertimas

Pono Monkevičiaus teismui pateiktos pastabos, prašymai ir priežastys galutiniam sprendimui priimti byloje prieš kaltintojus

Ko gero, nėra tarp žmonių tokios išvermingos sielos, kuri gebėtų bejausmiai iškęsti kokį nors bergždžią skundą, nepelnytą apkalbą, tuo labiau garbę, šlovę, žodžiu, gerą vardą atimantį šmeižtą. Tad nėra ko stebėtis teismui ir kiekvienam čia esančiam, kad matydami Monkevičių šioje šventovėje, mato jį nerimastingą, raustantį, žodžiu, visiškai sumišusį. Nes tokius girdi iš apklausinėjamo piktadarijo lūpų pasakojimus, kurių sviediniai atima iš jo visas jėgas ir patį sąmoningumą. Pasakoti šiam teismui apie šmeižto reikšmę nereikia, nes šis, sergėjantis šlovę, kuo puikiausiai žino, kokią skriaudą patiria tas, kuris būna įtariamasis piktavališkai, be kaltės, tačiau dėl pačios bylos dera pateikti tam tikras pastabas

^g Įrašyta viršuje.

^h Šalt. *Pochób*.

ir priežastis. Teismas imasi nagrinėti svarbią aplinkybę, nes reikalas susijęs su gyvybe ir garbe tokioje situacijoje, kai nėra nei rašytinių įrodymų, nei liudytojų, kurie galėtų viską paaiškinti, nei piktadariui su jo pasakojimais dera leisti atlikti priesaiką.

Kritikuotinių asmenų liudijimas yra ne tik nepatikimas, bet ir itin slidus įrodymas, kuris gali privesti prie to, kad daugybė gerų žmonių praras šlovę, praras netgi tai, ko žmogaus gyvenime susigrąžinti jau neįmanoma. Tiesa, nei Monkevičiui, nei kam kitam nedera taip manyti, kaip liepia galvoti apie kaltintojus (netgi) paviršutiniškas įsigilinimas į reikalą. Bet ką jis gali padaryti, kai kaltintojų veiksmai jau visuotinai yra kritikuojami.

Kada Verpechovskis viską prisipažino? Ogi tada, kai buvo ir tebėra pančiuose kalinamas tų pačių asmenų, kurie šiandien palaiko kaltinimą. Ar galėjo Verpechovskis sakyti ne pagal kaltintojų sumanymus, matydamas virš savęs jų valdžią, kuri galėjo užtraukti jam kerštą. Kaltintojai, matydami Verpechovskio padėtį, kad šis negali atsakyti galia arba turtu, pasiūlė jam apkaltinti kurį nors iš turtingesnių asmenų dalyvavus nusikaltime, iš kurio būtų galima gauti neabejotiną naudą, žadėdami ir garantuodami, kad šia išmone išsivaduos ne tik nuo mirties bausmės, bet ir iš pančių. Kodėl, prašau Jūsų, grimztančiam nusikaltėliui nesigriebti tokio išsigelbėjimo? Kas, klausiu, jį sustabdytų nuo nekalto žmogaus apkaltinimo, kai yra aišku, jog jis nepakeliamai skriaudė žmonės juos apvogdamas.

Taigi, netrukus bus matyti, kad šios apklausos negalioja, ypač kai tapo aišku, jog kaltintojai savo pirmojoje kalboje nepareikalavo Verpechovskiui skirti už jo padarytą nusizengimą numatytos mirties bausmės, bet tik abstrakčiai reikalavo iš teismo pažaboti nusikaltimą. Tai darydami tuo tikslu, kad Verpechovskio neatgrasytų nuo sumanymo, kad Verpechovskis, išgirdęs apie mirties bausmę, neapreikštų sukurstymo ir paskatos. Yra būtent taip, nes teismo paskirtoji palestra (advokatai) negali prie jo prieiti, bijantis, kad šis neatsižadėtų savo parodymų.

Jeigu visa tai, ką paskelbė Verpechovskis, yra tikra, jeigu tikėtume tuo, ką jis pasakė, kodėl tada netikėti, kad jis negali pakeisti to, ką vadina tiesa. Bet tegu šios pastabos nieko neįtikina. Dera paklausti, ko vertos tos apklausos, kuriomis labiausiai remiasi kaltintojai, jeigu jos nesutampa nė vienoje vietoje. Ieškovai, norėdami įrodyti neva trigubą Monkevičiaus bendrininkavimą nusikaltime, byloje pateikia tris parodymus. O juk pirmojoje apklausoje Verpechovskis nepaliudijo, kad Monkevičius žinojo apie vagystę. Priešingai, žemės teismo raštinėje atliktoje apklausoje atsakydamas į penktąją klausimą teigė, kad bendrininkų neturėjo. Tai reiškia, kad tuomet Verpechovskis dar nebuvo pamokytas (ką turi kalbėti). Ir antroji (Raseinių) pilies (teismo) raštinėje atlikta Verpechovskio apklausa neįrodo Monkevičiaus bendrininkavimo žirgo vagystėje. Trečioji apklausa buvo atlikta tuo metu, kai byla jau pradėta (spręsti), kai dvejus metus pančiuose praleidęs Verpechovskis buvo pamokytas. Jau jis neva taiso buvusius apsirikimus ir dėl žirgo suinteresuotu asmeniu daro Monkevičių. Bet koks tai domėjimasis, dėl kokių aplinkybių? Ogi dėl to, kad šiojo brolis tarnavo pas Monkevičių

(ką paaiškina žodinis pasakojimas). Galiausiai kalbant apie apklausas teismas privalo įsitikinti, kad Verpechovskis pasakojo ne remdamasis savo protu, jeigu iškraipė savo motinos pavardę. O kai tokioje atmintinoje aplinkybėje išryškėjo jo sakoma netiesa, nežinau, kaip galima tikėti tolesniais jo pasakojimais. O teismas lieka įpareigotas, remdamasis (TLS) IV sk. 77 str. ir XI sk. 63 str., atkreipti dėmesį į visas tikimybes ir aplinkybes.

Negina Monkevičius nusikaltusio Verpechovskio dėl jo nusižengimo. Tegul Verpechovskis sulaukia, ko nusipelnė. Tegul tai bus stiprus įrodymas, pasmerksiantis jo paties parodymus. Kaip galima Monkevičiaus atžvilgiu padarytus parodymus laikyti galiojančiais ir tvirtais, jeigu gimtieji įstatymai tokius veiksmus laikyti įrodymais neleidžia, remiantis (TLS) IV sk. 76 ir 78 str. bei konstitucija, (įrašyta) po (TLS) XI sk. 63 str.

Kai tampa aišku, jog vagies parodymai, nukreipti prieš Monkevičių, yra negaliojantys, lygiai negaliosiantys pasirodys ir tie liudijimai, kuriuos kaltintojai aiškina kaip pateiktus neva siekiant nuslėpti nusikaltimą. Monkevičiaus norą neslėpti tiesos akivaizdžiausiai galima pamatyti iš to, kad savo raštų jis neišsižada. Ar galima laikyti nusikaltimu, kad pirmą liudijimą žydo reikalavimu išdavė neteisingai prisiminęs laiką, jeigu vėliau, išsiaiškinęs reikalą, savo klaidą atšaukė? Keistas tai dalykas, giria tą, kuris pasitaiso suklydęs, o čia nori peikti, kad šį didvyriškumą įvykdė. Ne tik religijos, bet ir žmoniškumo priedermė yra vadinti dorybe tai, kad klaida yra pripažįstama.

Lygindami pirmą Monkevičiaus liudijimą su antruoju, nerasime tarp jų jokio esminio skirtumo, nes Dievui saugant, pasirašydamas padarė prierasą, kad apie Verpechovskio pasijodinėjimą žinojo Sobolevskis ir Turskis. Vėliau, kai išaiškėjo šis ilgo laiko, praėjusio nuo įvykio, sąlygotas apsirikimas, tiedu, tai yra ponai Sobolevskis ir Turskis, o kartu su jais ir Monkevičius daro pareiškimą, kuriame ištaiso savo suklydimą. Galima paklausti, kaip šis veiksmas gali kompromituoti Monkevičių, kai jis yra tikras, kad jį atliko ne vienas Monkevičius, bet trys asmenys, paliudydami tai, kaip buvo iš tikrųjų. Vėl dera klausti, jeigu dėl pakartotinio pareiškimo išdavimo Monkevičius yra pašauktas pasiteisinti, dėl ko kaltintojai vienodai pareigai atlikti nepašaukia ir tų dviejų jo bendrų. Nepašaukia, nes turi tam priežasčių, nes jie apreikštų tą tiesą, o tuo pačiu greičiau išlaisvintų Monkevičių nuo tos prielaidos, į kurią jį stumia kaltintojai. Galiausiai tegu teismas atkreipia dėmesį į tai, kad Monkevičiaus pirmajame pareiškime kažkieno kito skirtingu rašalu ir braižu buvo taisyti žodžiai. Tai nebuvo Monkevičiaus sumanymas išsisukinėti, bet veiksmas to, kuris pagal savo poreikį viršuje darė prierasą. Ir dar daugiau tegu teismas šioje vietoje teiksis susimąstyti, ir visas malonės sugretinti aplinkybes – ar galėjo Monkevičius išduoti Verpechovskio nenaudai liudijimą, jeigu būtų buvęs to reikalo, kurį liudijo, bendrininkas? Ko gero, šitas liudijimas, kurį iš Monkevičiaus išgavo žydas, ir sukėlė šį gaisrą, kuriuo Verpechovskiui buvo įteigta, kad jis atsilygintų už šį veiksma padarydamas Monkevičių bendrininku. Toks planas ir buvo įgyvendintas, dėl ko Monkevičius turi ne

tik netekti turto dėl ženklų išlaidų, dar praranda ir garbę, šlovę, ne tik patirdamas asmeninę skriaudą, bet ir kilmingos giminės įžeidimą.

Teismas dar turi laiko nutraukti šias Monkevičiaus patiriamas išlaidas. O jeigu leis Monkevičiui pralaimėti dėl asmenų, susitepusių nusikaltimu, piktybiško šmeižto, tikriausiai duos paskatą ne vienam besikėsinančiam piktavališkai apkalbėti nekalčiausią asmenį, taigi leis skersti nekaltus piliečius. Teismas privalo užkirsti kelią šiam kuo tikriausiai gausėsiančiam niekšiškumui, ir ne kitaip, o nubausdamas kaltintojus šalies įstatymuose numatytais baudmėmis ir priteisdamas tas išlaidas, kurias Monkevičius be kaltės patyrė.

Bet kol tai bus įgyvendinta sprendimu, kol kas teismas malonės paskelbti nutartį dėl kaltintojų laidavimo, kurio klausimas buvo atidėtas iki bylos nagrinėjimo iš esmės, kai Monkevičiui nepavyko pasiekti, kad jiems būtų skirtas areštas. Siekiant geriau įtikinti dėl šios būtinybės, skaitomi prašymais pavadinti trumpai pateikti šie įstatymai ir priežastys.

Priedas nr. 3.

Publikacijos pagrindas: *Dzielo*, l. 416–417v.

Informacija: A. Klemento kalba, pasakyta atstovaujant Raseinių seniūnui Valerijonui Bilevičiui, kaltinant neidentifikuotą tįjūną dėl jo veiksmų ribų teisme, kuriame buvo nustatinėjamos Raseinių seniūno ir besiribojančių asmenų (byloje minėti Raseinių dominikonai ir Nacevičius) valdų ribos. Byla greičiausiai buvo sprendžiama Raseinių žemės teisme, tačiau sprendimo rasti nepavyko, o teksto lakoniškumas neleidžia nustatyti nei bylos nagrinėjimo datos, nei kitų aplinkybių.

Wiadomostka króciutka względem obchodów zdróżnych w. ciwuna w sądzie granicznym pod Rosiejniami

Wyobrażać wszystkie postępowania ciwuna sądzącego, dążące na szkodę i ucisk starosty rosiej(ńskiego), z zapomnieniem obowiązków nawet przez jurament przyjętych, a dla obywatelstwa zaręczonych, i z pogardą prawie ostatnią ustaw krajowych istotnie doświadczone, byłoby wielkim zachodem; szczególniejszych tylko jego pomyłek i przestępstw praw oraz dobrych obyczajów, kładzie się liczba takowa:

1. Przy determinowaniu komorników na pierwszym terminie, kiedy starosta, licznie z swojej podawał strony, żadnego w. ciwun nieprzyjmując, a już więcej na uczynienie przekoru, nieznajdując komorników, jm. p. Butlera pod owym nawet momentem nieprzysięgłego, w nadziejach, że po wydaniu instrumentu na komornikowstwo jurament wykona, onego przeznaczył. Ten krok początkowy w. ciwuna tym bar(d)ziej pokazuje

szczególnej nieprzyjaźń dla starosty, im jest posunięty przeciw zakazowi prawa krajowego. Bo ar. 10 z r. 9 jednego, a najwięcej dwóch komorników kreować podkomorzemu dopuszcza, a w. ciwun ten wolny z prawa szafunek skończywszy, bo jm. p. Narbuta kreowawszy, trzeciego jeszcze postanowił.

2. W całej sprawie granicznej uczyniwszy podział na dwie kategorie czyli połowy i odbywszy produkta, egzamina etc. oraz wzięwszy do namowy i zadecydowawszy w pierwszej kategorii przeciw wyroku swego nie promulgował, zakonserwował, żeby tym czasem strony nie wiedzące o losie czyniły czułości dowody. Który postępek sprzeciwia się ar. 54 z r. 4, bo ten artykuł zaleca wyrok czynić i publikować; i sprzeciwia się też kon(stytucji) 1726 r(ok)u pod tytułem *Konserwaty*. I tym taki postępek naganniejszy, im mimo publiczną wiadomość, czas decyzji niżony z poniższą, czyli drugą kategorią zistoczony i połączony został.

3. Że w kategorii pierwszej nazwanej od Iszliny, znajdujące się kawałki starościńskie, które ziemskiemu sądowi nie podlegają, mimo oświadczenie się starościńskie czasu odbywanych wizyjów, że się tknąć wyrokiem nie można tych miejsc, mimo zastrzeżenie osobno z przyczynami przed sądem granicznym na piśmie odbyte, mimo wolę praw ojczystych w ar. 20 z r. 1, w ar. 87 z r. 4, w ar. 4 z r. 9 piszących, w. ciwun, poważył się czynić granice i miejscoma oddał przygranicznikom.

4. Że w kategorii drugiej nazwanej Zaprowbowdowskiej od rzeki Probowdy, nader daleko rozciąglej, jednych tylko świadków mieć w. ciwun nakazał przez dekret, tłumacząc daleko inaczej ar. 16 z r. 9, jak myśl jego ma istotne znaczenie, wygadając jedynie żądaniom strony przeciwnej, żeby przez rozkład świadków osobnych na każdej ścienie nie była wyjawiona rzecz i prawda. Co jest zawsze w sądzie granicznym zwyczajem, bo jeden człek o wszystkich ścianach wiedzieć nie może, i co prawo w ar. 15 z r. 3 dobre zwyczajem z prawem porównywa.

5. Że w. ciwun sądzący, odbywając z świadków egzamina, czyli jak powszechnie zowią inkwizycyją, która czynność najskrytym powinna być dziełem, przeciw do takiej roboty wezwał swoich komorników, i ci ten pisząc akt wiele nader poczynili obojętnościów, jak się odgłos rozchodzi, i jak dekret objawia niby świadków wyznanie na szkodę starosty. A wszakże, że sam tylko urzędnik odbywać inkwizycyją powinien, czyli spisywać wyznanie świadków, uczy kon(stytucja) 1726 r(ok)u pod tytułem *Inkwizycye*, więc nader znaczny przeciw ustawie krajowej występpek.

6. Tak się daleko sądzący ciwun zapędził w swoich postanowieniach czynić przykrość starości, iż prośb jego żadnych nie wysłuchał, nie przyjął i nie załatwił. A mianowicie, gdy starosta widząc mapę idealną zrobioną Bujszowską, z której cały wyrok był formowany, prosił u sądu przez dekret onej konotowania. Tej nie zbliżył satysfakcyi, a tym samym widne jest wykroczenie przeciw prawu w ar. 54 z r. 4 piszącemu, że sąd ma to wypisać, czego strony żądają, nic nie dodając ani ujmując.

7. Do zbytku wielka użyta została arbitralność, kiedy te grunta przysądził ks. dominikanom, gdzie nie było wizyi, ale tylko na wypełnienie wielości dodał z własności Bilewiczowskiej, sposobem niejakięjści eksdywizyi. To że bronnym jest dopełniać uczy ar. 3 z r. 9. Takiż równie postępek uczynił i w kategorii z jm. p. Nacewiczem względem Szytela, gdzie grunt bez wizyi i egzaminów oddał temu, któren nawet nie pretendował, bo o te uroczyszcze nie miał żaloby.

8. Co najgorsza, że bez remisy wieś Szarkie z jej atynencyjami odgraniczać poważył się, a przecie ona przez samych w. Dowgirdów ochroniona była od remisy, jak świadczy dekret pod r(okie)m 1756, bo szczególnie o tę kwestyją kopia z spraw zaszła. A zatem jest to punkt taki, co sprzeciwia się ar. 2 i 3 z r. 9. Bo ciwun czy podkomorzy sprawy żadnej odbywać granicznej inaczej nie może, jak za odesłaniem od sądu ziem(skiego), gr(odzkiego) lub trybunального. Tu zaś inaczej jest, bo bez remisy poważył się sądzić i jeszcze z ostatnią krzywdą dla starosty.

To są szczególniejsze punkta, co pokazują obejście się z przysięgą ciwuńską niezgodne, dalsze wyjaśnia się zdrożne obchody z wywodu sprawy całkowitej.

Vertimas

Trumpas pranešimas apie netinkamą tijūno elgesį ribų teisme prie Raseinių

Pateikti visus teisyio tijūno veiksmus, realiai patirtus su beveik su paskutine vals-tybės įstatymų panieka, kuriais siekta daryti žalą ir priespaudą Raseinių seniūnui, netgi pamiršus priesaika prisiimtas piliečiams garantuotas pareigas, pareikalautų didelių pa-stangų. Todėl pateikiamas tik šių jo klaidų ir nusižengimų teisei ir geriems papročiams skaičius:

1. Pirmajame teislaikyje skiriant kamarininkus, kai seniūnas iš savo pusės jų daug pasiūlė – nė vieno tijūnas nepatvirtino, o tik siekdamas juo labiau padaryti priešingai, nerasdamas kamarininkų, paskyrė tuo metu netgi buvusį nepriesiekusiuoju Butlerį, tikėdamasis, jog šis atliks priesaiką po to, kai jam bus išduotas raštas, įgaliojantis užimti kamarininko pareigas. Šis pradžioje padarytas tijūno žingsnis tuo labiau rodo ypatingą priešišką seniūnui, nes prieštarauja krašto teisės paliepimui. Nes 9 sk. 10 str. leidžia pakamariui paskirti vieną, daugiausia du kamarininkus, o tijūnas šį laisvą įstatymų leidžiamą skyrimą pabaigęs, nes (prieš tai) buvo paskyręs Narbutą, dar trečiąjį įgaliojo.

2. Visoje byloje dėl ribų padalijęs ją į dvi dalis arba puses ir išklauses kalbų, apklausų ir t. t. bei pradėjęs ją svarstyti, pirmosios dalies atžvilgiu priėmė sprendimą, tačiau jo nepaskelbė, bylos nagrinėjimą sustabdė, kad tuo metu šalys, nežinodamos likimo, teiktų jautrumo įrodymus. Šis poelgis prieštarauja 4 sk. 54 str., nes šis straipsnis pataria spren-

dimą priimti ir paskelbti, ir taip pat prieštarauja 1726 m. įstatymui, pavadintam *Sustabdymai*. Toks poelgis yra tuo labiau peiktinas, nes nepaisant viešai pakelbtos informacijos, šio sprendimo priėmimo laikas buvo susietas ir sujungtas su sprendimu kitoje dalyje.

3. Kad spręsdamas pirmą dalį, gavusią savo vardą nuo Išlyno, tijūnas išdrįso vesti ribas seniūnijai priklausančiuose plotuose, kurie žemės teismo kompetencijai nėra pavaldūs, ir vietomis atidavė žemes besiribojantiems. Tai padarė nepaisydamas seniūno pareiškimo jų apžiūros metu, kad tų vietų liesti sprendimu negalima, nepaisydamas atskiro įspėjimo, pateikto raštu teisminėje kalboje ribų teisme, priešingai gimtiesiems įstatymams, suformuluotiems 1 sk. 20 str., 4 sk. 87 str., 9 sk. 4 str.

4. Kad antroje dalyje, pavadintoje nuo Prabaudos upės, kuri yra labai toli nutįsusi, tijūnas savo sprendimu nurodė remtis tik vienais iš liudytojų, aiškindamas 9 sk. 16 str. priešingai jame suformuluotai minčiai, tokiu būdu stengdamasis įtikti priešingos pusės reikalavimams, kad skiriant atskirus liudytojus kiekvienai sienai neišaiškėtų situacija ir tiesa. Ribų teisme visada remiamasi tokiu papročiu, nes vienas žmogus visų ribų žinoti negali, ir kad remiantis teise 3 sk. 15 str. geri papročiai yra prilyginti įstatymams.

5. Kad teisdamas tijūnas, atlikdamas liudytojų apklausą, arba kaip visuotinai vadina tyrimą, kuris veiksmas privalo būti kuo slapčiausias, tokiam darbui atlikti pasikvietė savo kamarininkus, o tie, kaip plinta atgarsiai, surašydami dokumentą pridarė ypač daug neaiškumų (dviprasmybių), kaip aiškėja ir iš sprendimo, kuriame yra neva seniūnui žalingų liudytojų parodymų. O juk 1726 m. įstatymas, pavadintas *Tyrimai*, moko, kad atlikti tyrimą, t. y. surašyti liudytojų parodymus, privalo pats pareigūnas, taigi (matyti) ypač didelis nusižengimas valstybės įstatymui.

6. Teisdamas tijūnas taip toli nusivarė savo nutarimais daryti nemalonumus seniūnui, kad jokių jo prašymų neišklausė, nepriėmė ir nesutvarkė. O būtent, kai seniūnas, matydamas puikiai Buišos padarytą žemėlapi, kuriuo buvo grindžiamas sprendimas, prašė teismo jį savo sprendime paminėti – šis prašymo nepatenkino. Iš to matyti nusižengimas 4 sk. 54 str. užfiksuotai normai, kurioje rašoma, kad teismas privalo užrašyti tai, ko reikalauja šalys, nieko nei pridėdamas, nei atimdamas.

7. Išties didelė buvo savivalė, kai tuos žemės plotus priteisė vienuoliams dominikonams, kur neatliko apžiūros, bet tik trūkstamas pagal kiekį žemes pridūrė paimdamas iš Bilevičiaus nuosavybės, tai padarydamas neaiškios eksdivizijos būdu. O kad tai yra draudžiama daryti, moko 9 sk. 3 str. Tokį pat veiksma atliko ir dalyje su Nacevičiumi dėl Šatelio, kur žemę be apžiūros ir apklausų atidavė tam, kuris netgi į ją nepretendavo, nes dėl tos apyriybės nedarė pareiškimo teismo.

Baisiausia, kad išdrįso nustatinėti Šarkių kaimo su aplinkinėmis žemėmis ribas be teismo sprendimo, o juk patys Daugirdos buvo jį nuo to apsaugoję, kaip liudija 1756 m. sprendimas, ir sprendžiant šį klausimą bylos svarstymas buvo atidėtas, kad šalys galėtų susipažinti su dokumentais. Tokiu būdu šis veiksmas prieštarauja 9 sk. 2 ir 3 str. Nes

tijūnas ar pakamaris jokios bylos dėl ribų negali spręsti kitaip, o tik kai ją atsiunčia žemės, pilies arba Tribunolo teismas. Šiuo atveju buvo kitaip, nes be persiuntimo išdrįso spręsti ir dar su didžiausia seniūnui daroma skriauda.

Štai šie yra svarbesni punktai, kurie parodo poelgius, neatitinkančius tijūno priesaikos, kiti nederami veiksmai paaiškės iš pačios bylos dėstymo.